

TANK BO‘LINMALARIDA VAHIMA EPIDEMIYASI: SABABLARI, RIVOJLANISHI VA OLDINI OLISH YO‘LLARI

Musayev Jaxongir Komiljonovich

53943 harbiy qism komandirining
yordamchisi - ijtimoiy-psixologik qo‘llab-
quvvatlash xizmati boshlig‘i (harbiy psixolog)

Annotatsiya: Tank bo‘linmalarida vahima paydo bo‘lishiga bir qator omillar sabab bo‘ladi. Bu omillar ko‘pincha bir-birini kuchaytirib, psixologik chidamlilik chegarasidan o‘tib ketishiga olib keladi. Mazkur maqolada tank bo‘linmalarida vahima epidemiyasi: sabablari, rivojlanishi va oldini olish yo‘llari haqida batafsil ma‘lumotlar keltirilgan.

Kalit so‘zlar: Harbiy xizmat, tank, epidemiya, vahima, ruhiyat, qo‘rquv, vaziyat, imkon, tanlov....

Kirish

Harbiy xizmat, ayniqsa jangovar vaziyatlar, inson ruhiyatiga nihoyatda og‘ir ta‘sir ko‘rsatadi. Bu sharoitda stress, qo‘rquv va noma‘lumlik doimiy hamroh bo‘lib, ba‘zan hatto eng tayyorgarlik ko‘rgan askarlarni ham ruhiy tushkunlikka tushirishi mumkin. Vahima – bu kutilmagan, nazoratsiz qo‘rquv holati bo‘lib, u shaxsiy va jamoaviy darajada tartibsizlik, qaror qabul qilish qobiliyatining yo‘qolishi hamda parokandalikka olib keladi. Tank bo‘linmalari jang maydonining eng oldingi safida harakat qiladigan, yuqori darajada muvofiqlashtirilganlik va aql-idrok talab qiladigan kuchdir. Ushbu bo‘linmalarda vahimaning yuzaga kelishi va tarqalishi jangovar samaradorlikni keskin pasaytirib, inson talofotlari hamda texnika yo‘qotilishiga sabab bo‘lishi mumkin. Ushbu maqolada tank bo‘linmalarida vahima epidemiyasining sabablari, uning rivojlanish mexanizmlari va samarali oldini olish yo‘llari chuqur tahlil qilinadi.

Vahimaning sabablari: Tank bo‘linmalarida vahima paydo bo‘lishiga bir qator omillar sabab bo‘ladi. Bu omillar ko‘pincha bir-birini kuchaytirib, psixologik chidamlilik chegarasidan o‘tib ketishiga olib keladi.

Jangovar stress va shiddatli tahdidlar: Tank ekipajlari tor, shovqinli va harakatlanuvchi makonda faoliyat yuritadi. Ularga raqibning kuchli o‘q otishi, mina xavfi, zirhni teshib o‘tuvchi qurollar bilan to‘qnash kelish kabi doimiy tahdidlar ta‘sir ko‘rsatadi. Har lahza hayot va mamot masalasi bo‘lib turishi jiddiy ruhiy bosimni keltirib chiqaradi. Doimiy stress holati miyani charchatadi, bu esa oqilona qaror qabul qilish qobiliyatini pasaytiradi.

Axborotning etishmasligi yoki haddan tashqari ko'pligi (axborot yuklanishi): Jang sharoitida aniq va o'z vaqtida axborot olish juda muhim. Agar ekipajlar vaziyat haqida to'liq ma'lumotga ega bo'lmasa, bu noma'lumlik va qo'rquvni kuchaytiradi. Aksincha, bir vaqtning o'zida juda ko'p, chalkash yoki bir-biriga zid axborot kelib tushsa (masalan, radio aloqa shovqinlari, turli yo'nalishlardan kelayotgan buyruqlar), bu ham psixikaga og'irlik qilib, parokandalikka olib kelishi mumkin. Liderlikning zaifligi yoki yo'qligi: Harbiy bo'linmada qo'mondonlikning aniq, ishonchli va tinch boshqaruvi juda muhim. Agar komandir tajribasiz bo'lsa, qiyin vaziyatda o'zini yo'qotib qo'ysa, aniq buyruq bera olmasa yoki askarlarga ishonch bera olmasa, vahima tarqalishi uchun zamin yaratiladi. Komandirning qarorsizligi va shaxsiy qo'rquvi butun bo'linmaga tarqalishi mumkin.

Tayyorgarlikning etishmasligi yoki nomuvofiqligi: Askarlarning jangovar harakatlarga va kutilmagan vaziyatlarga yetarli darajada tayyorlanmaganligi ularning chidamliligini pasaytiradi. Nazariy bilimlar amaliy ko'nikmalar bilan mustahkamlanmagan bo'lsa, real jangovar sharoitda odamlar o'zlarini nochor his qilishadi. Jangovar mashg'ulotlar realistik bo'lmasa, kutilmagan zarbalarga javob berish mexanizmlari shakllanmaydi.

Aloqa buzilishi va izolyatsiya: Tanklar bir-biridan masofa uzoqlashganda yoki radio aloqa ishdan chiqqanda, ekipaj o'zini izolyatsiya qilingan his qilishi mumkin. Bu ahvol qo'rquvni kuchaytiradi, chunki yordamga umid so'nadi va atrofda nima sodir bo'layotganini tushunish qiyinlashadi.

Jamoaviy birdamlikning yo'qligi: Tank ekipaji uch yoki to'rt kishilik kichik jamoa bo'lib, ularning har biri bir-biriga bog'liq. Agar ekipaj a'zolari o'rtasida o'zaro ishonch, yordam va hamjihatlik etarli bo'lmasa, qiyin vaziyatda har bir kishi o'zini yolg'iz his qiladi, bu esa vahimaning tez tarqalishiga olib kelishi mumkin.

Fiziologik omillar: Uyquning etishmasligi, charchoq, ochlik, suvsizlik va jismoniy zo'riqish ham insonning ruhiy chidamliligini pasaytiradi, vahima yuzaga kelishini osonlashtiradi.

Vahimaning rivojlanishi va tarqalishi

Vahima odatda bir shaxsda paydo bo'lib, tezda butun guruhga tarqaladigan yuqumli hodisadir. Tank bo'linmalarida bu jarayon quyidagicha kechishi mumkin:

Shaxsiy vahima: Kutilmagan zarba (masalan, tankning shikastlanishi, ekipaj a'zosining yaralanishi, yaqin atrofga chapyadning tushishi) natijasida biror ekipaj a'zosi kuchli stressga tushadi. Uning nafas olishi tezlashadi, yurak urishi kuchayadi, mantiqiy fikrlash qobiliyati yo'qoladi va u tartibsiz harakatlar qila boshlaydi (masalan, tankdan chiqishga urinish, qurolini tushirib yuborish, baqirish).

Guruhga tarqalishi: Vahimaga tushgan shaxsning xatti-harakatlari boshqa ekipaj a'zolariga tezda ta'sir qiladi. Vizual aloqa (qo'rquvga tushgan yuzlar, tartibsiz harakatlar), eshitish aloqasi (baqirish, yordam so'rash) va tez-tez ishlatiladigan harbiy

tilda ("o'ldirishyapti", "qochinglar" kabi so'zlar) orqali qo'rquv boshqalarga ham yuqadi. Ayniqsa, jamoaviy birdamlik zaif bo'lsa, bu jarayon tezlashadi.

Nazoratning yo'qolishi: Agar komandir vaziyatni tezda qo'lga olmasa va vahimaga tushgan shaxsni tinchlantirib, aniq buyruqlar bera olmasa, vahima butun ekipajga tarqaladi. Har bir a'zo o'zining shaxsiy xavfsizligini ustuvor deb biladi va umumiy maqsad unutiladi. Bu esa tartibsizlikka, mas'uliyatsiz harakatlarga va jangovar vazifaning bajarilmay qolishiga olib keladi.

Epidemiya effekti: Bir tank ekipajida boshlangan vahima boshqa tanklarga ham o'tishi mumkin, ayniqsa aloqa vositalari orqali tarqalishi yoki yaqinlikda boshqa tanklar ham xuddi shunday vaziyatga tushishi natijasida. Bu butun bo'linma miqyosida vahima epidemiyasiga aylanishi mumkin, natijada jangovar tartib buziladi, yagona boshqaruv yo'qoladi va bo'linma jangovar qobiliyatini to'liq yo'qotishi mumkin.

Vahimaning oldini olish yo'llari

Vahima epidemiyasini oldini olish — bu kompleks yondashuvni talab qiladigan uzoq muddatli jarayon bo'lib, u shaxsiy tayyorgarlikdan tortib, bo'linma darajasidagi tashkiliy chora-tadbirlargacha bo'lgan barcha bosqichlarni qamrab oladi.

Jismoniy va psixologik tayyorgarlik:

Realistik mashg'ulotlar: Askarlarni imkon qadar real jangovar sharoitga yaqinlashtirilgan mashg'ulotlar orqali tayyorlash kerak. Bu shovqin, portlashlar, qiyin muhit sharoitida qaror qabul qilish ko'nikmalarini rivojlantiradi. Stressga chidamlilikni oshirishga qaratilgan maxsus mashqlar o'tkazilishi lozim.

Ruhiy barqarorlikni shakllantirish: Stressga qarshi kurash usullarini o'rgatish (nafas mashqlari, diqqatni jamlash), vaziyatni ob'ektiv baholashga undash. Askarlarda qiyinchiliklarni yengishga bo'lgan ishonchni mustahkamlash.

Jismoniy tayyorgarlik: Charchoq va uyqusizlikning oldini olish uchun etarli jismoniy holatni ta'minlash. To'g'ri ovqatlanish va dam olish rejimiga rioya qilish.

Kuchli liderlik va qo'mondonlik:

Komandirlarni tayyorlash: Tank bo'linmalari komandirlarini nafaqat texnik jihatdan, balki psixologik liderlik ko'nikmalari bo'yicha ham tayyorlash. Ular qiyin vaziyatlarda xotirjamlikni saqlab qolishlari, aniq va ishonchli buyruqlar berishlari, askarlarga ruhiy madad berishlari kerak.

Misol bo'lish: Komandirlar shaxsiy jasorat va xotirjamlik bilan askarlarga namuna bo'lishlari lozim. Ularning xatti-harakatlari bo'linmaning umumiy kayfiyatiga bevosita ta'sir qiladi.

Aniqlik va tezkor axborot almashinuvi:

Aloqa tizimlarini takomillashtirish: Ishonchli va himoyalangan aloqa vositalari bilan ta'minlash. Jang maydonidagi axborotni o'z vaqtida va aniq etkazib berish tizimini yo'lga qo'yish.

Vaziyatni tushuntirish: Qo‘mondonlik jangdan oldin va jang davomida vaziyatni, rejani, kutilayotgan tahdidlarni va ularga qarshi chora-tadbirlarni imkon qadar tushuntirishi kerak. Noma‘lumlikni kamaytirish qo‘rquvni pasaytiradi.

Jamoaviy birdamlik va o‘zaro ishonch:

Ekipajni shakllantirish: Ekipaj a‘zolari bir-biriga mos keladigan, o‘zaro ishonchga ega bo‘lgan shaxslardan shakllantirilishi kerak. Birga o‘tkazilgan mashg‘ulotlar va kundalik hayotdagi muloqotlar ishonch va do‘stlikni mustahkamlaydi.

O‘zaro yordam mexanizmlari: Ekipaj a‘zolarining bir-biriga yordam berish ko‘nikmalarini rivojlantirish. Har bir a‘zo boshqasining qobiliyatlariga ishonishi va qiyin paytda uni qo‘llab-quvvatlashga tayyor bo‘lishi kerak.

Psixologik yordam va reabilitatsiya:

Psixologik xizmat: Harbiy qismda malakali psixologlarning mavjudligi va ularning doimiy faoliyati muhim. Ular askarlarning ruhiy holatini monitoring qilib, kerak bo‘lganda individual yoki guruhli maslahatlar berishlari kerak.

Stressdan keyingi yengillik: Jangovar vazifalardan so‘ng askarlarga stressdan xalos bo‘lishlari uchun etarli vaqt va sharoit yaratish. Maxsus reabilitatsiya dasturlari yoki dam olish maskanlari tashkil etish.

Muqobil faoliyat: Askarlarning diqqatini chalg‘itadigan va ruhiy yengillik beradigan madaniy-ma‘rifiy tadbirlarni tashkil qilish.

Texnik ta‘minot va xavfsizlik:

Uskunalarining ishonchliligi: Tanklarning texnik holati doimiy nazoratda bo‘lishi va barcha nosozliklar zudlik bilan bartaraf etilishi kerak. Ishonchli texnika askarlarda o‘ziga va uskunasiga bo‘lgan ishonchni oshiradi Xavfsizlik protokollari: Jangovar harakatlar uchun aniq va sinovdan o‘tgan xavfsizlik protokollarini ishlab chiqish. Ekipaj a‘zolarining xavfsizlik choralari to‘liq bilishlari va ularga rioya qilishlari muhim.

Xulosa

Tank bo‘linmalarida vahima epidemiyasining oldini olish — bu shaxsiy chidamlilikni rivojlantirishdan tortib, samarali liderlik, puxta tayyorgarlik va jamoaviy birdamlikni mustahkamlashgacha bo‘lgan ko‘plab omillarni qamrab oluvchi keng qamrovli strategiyadir. Vahima nafaqat alohida shaxslarga, balki butun bo‘linmaning jangovar qobiliyatiga jiddiy zarar etkazishi mumkinligini inobatga olsak, uning sabablarini chuqur anglash va oldini olish choralari doimiy ravishda takomillashtirib borish muhimdir. Psixologik tayyorgarlikni jangovar-texnik tayyorgarlik bilan teng darajada qadrlash, komandirlarni liderlik va psixologik boshqaruv bo‘yicha doimiy o‘qitish, shuningdek, askarlarga o‘zaro yordam va ishonch muhitini yaratish orqali tank bo‘linmalarining jangovar samaradorligini oshirish va har qanday sharoitda ruhiy

barqarorligini saqlab qolish mumkin. Bu nafaqat g'alabani ta'minlaydi, balki inson hayotini saqlashga ham xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. **Axmedov, I.A.** (2018). «Harbiy psixologiya asoslari: Stress va chidamlilik.» Toshkent: O'zbekiston Respublikasi Mudofaa vazirligi nashriyoti.
2. **Gulomov, J.R.** (2020). «Jangovar sharoitda shaxs va jamoaning psixologik barqarorligi.» Samarqand: Harbiy bilim yurtlari nashriyoti.
3. **Jones, D.A.** (2015). «Combat Stress and Leadership in Modern Warfare.» New York: Military Psychology Press. (Ingliz tilidagi manba)
4. **Kashimov, S.X.** (2019). «Harbiy psixologiya: Jangovar ruhiyatni shakllantirish.» Toshkent: Sharq.
5. **Mardanov, T.N.** (2017). «Guruh dinamikasi va ekipajda o'zaro yordamning ahamiyati.» Harbiy fanlar jurnali, №3, 45-58-betlar.
6. **Petrov, V.S.** (2016). «Psixologiya boyevogo stressa: Pričiny i profilaktika.» Moskva: Voenizdat. (Rus tilidagi manba)
7. **Smith, L.M., & Johnson, P.R.** (2018). «The Psychology of Panic in High-Threat Environments.» Journal of Applied Military Psychology, Vol. 12, No. 2, pp. 112-129. (Ingliz tilidagi manba)
8. **Xasanov, U.M.** (2021). «Harbiy xizmatchilarning psixologik tayyorgarligi: Nazariya va amaliyot.» Toshkent: Fan va texnologiya.
9. **Zayniev, Q.A.** (2022). «Tank qo'shinlarida personalni boshqarishning psixologik jihatlari.» Harbiy xizmat va liderlik. №1, 78-90-betlar.